

تحولات و جنبه‌های حقوقی بانک توسعه اسلامی

مهدی عباسی‌سرمندی^۱

میر محمود موسوی^۲

چکیده:

بانک توسعه اسلامی که یکی از نهادهای تخصصی سازمان همکاری اسلامی می‌باشد از طریق ایجاد نهادها و ارکان مختلف، اقدام به اصلاح نظام‌های اقتصادی و وضعیت اجتماعی کشورهای عضو و همچنین بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی جوامع مسلمان در کشورهای غیر عضو نموده است. ویژگی برجسته بانک توسعه اسلامی که آن را از سایر نهادهای اقتصادی مشابه متمایز می‌کند آن است که کلیه فعالیت‌ها و تصمیم‌گیرهای بانک توسعه اسلامی که حول محور کاهش فقر، افزایش رشد اقتصادی و پیشرفت اجتماعی اعضاء می‌باشد در چارچوب شریعت اسلامی شکل می‌گیرد. از همین رو متمایز بودن بانک توسعه اسلامی نسبت به سایر نهادهای مشابه و بررسی رابطه متقابل بانک توسعه اسلامی با کشورهای عضو و همچنین با سایر نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای و تأثیرات این موجودیت‌ها بر روی یکدیگر، لزوم مطالعه و شناخت بانک توسعه اسلامی را به عنوان یکی از موجودیت‌های حقوق بین‌الملل موجب می‌گردد.

واژگان کلیدی: تحولات، بانک توسعه اسلامی، سازمان‌های همکاری‌های اقتصادی،

سازمان همکاری اسلامی، اقتصاد اسلامی.

طبقه‌بندی JEL: P40, E58, E42, G32, G22

Email: m_a_sarmadi@yahoo.com

Email: mim_mousavi@yahoo.com

^۱- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی.

^۲- کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی

مقدمه

بانک توسعه اسلامی نهادی فرامنطقه‌ای است که در راستای پاسخ به نیاز کشورهای اسلامی به مرکزی برای هماهنگ‌سازی سیاست‌های اقتصادی این کشورها، کمک به بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشورهای ضعیف و از میان برداشتن فقر در این کشورها و جوامع مسلمان در کشورهای غیر عضو و همکاری با کشورهای قدرتمندتر اسلامی برای تقویت وضعیت اقتصادی و اجتماعی آنها در سال ۱۹۷۵ به عنوان یکی از نهادهای تخصصی سازمان همکاری اسلامی، آغاز به فعالیت نمود.

فعالیت‌های بانک توسعه اسلامی را می‌توان در راستای تحقق خواسته‌های عملی نظام مالی اسلامی و بانکداری اسلامی دانست که روز به روز در حال گسترش است بطوریکه «در پایان سال ۱۹۹۷ تعداد بانک‌های اسلامی در جهان ۱۷۶ بانک، سرمایه کل آنها بالغ بر ۷/۳ میلیارد دلار، مجموع دارایی‌های آن‌ها ۱۴۸ میلیارد دلار، مجموع سپرده‌های آنها ۱۱۲/۶ میلیارد دلار، ذخایر این بانک‌ها ۳۰۷۶ میلیون دلار و سود خالص آنها ۱۲۳۸ میلیون دلار بوده است»^۱ که این حجم سرمایه و ذخایر مالی، نشان دهنده وضعیت رو به رشد اقتصاد اسلامی در جهان کنونی می‌باشد. علاوه بر موارد ذکر شده بانک توسعه اسلامی به دلیل آنکه دارای مبانی ایدئولوژیک که همانا انجام فعالیت بر طبق شریعت مقدس اسلام می‌باشد از وضعیت خاصی در میان سایر سازمان‌های اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی که دارای مبانی اقتصادی هستند و اعضای آن‌ها به دنبال منافع خود می‌باشند، تا حدود زیادی متفاوت است که همین تفاوت‌ها به همراه ویژگی‌های منحصر به فرد بانک توسعه اسلامی، شناخت بانک و تحلیل حقوقی آن را به عنوان یک سازمان فرامنطقه‌ای لازم می‌سازد. همچنین بررسی رابطه متقابل بانک توسعه اسلامی با کشورهای عضو و همچنین با سایر نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای و تأثیرات این موجودیت‌ها بر روی یکدیگر از اهمیت قابل توجهی برخوردار است که منتهی به درک بهتر و شناخت کامل بانک توسعه اسلامی می‌گردد.

^۱ - عثمان بابکر احمد، بانکداری اسلامی، ص ۱۴۰.

۱- فرآیند تأسیس بانک توسعه اسلامی

بانک توسعه اسلامی، در سال‌های میانی دهه ۱۹۷۰، با هدف کمک به پیشرفت اقتصادی کشورهای مسلمان و تسریع در رشد اقتصادی آن‌ها در شهر جده (عربستان سعودی) فعالیت خود را آغاز کرد. قرارداد تأسیس بانک توسعه اسلامی توسط کشورهای اسلامی با پذیرش این واقعیت که به وجود یک کانون بین‌المللی مالی علاقه‌مند به توسعه، سرمایه‌گذاری و رفاه اجتماعی نیاز است، به امضا رسید، کانونی که دستورات و ریشه‌های آن از اصول و آرمان‌های متعالی اسلامی نشأت گرفته و می‌تواند در عمل مظهر وحدت و همکاری امت اسلامی باشد. قطعنامه تأسیس بانک توسعه اسلامی، در دومین کنفرانس وزرای خارجه کشورهای اسلامی که در دسامبر ۱۹۷۱ در کراچی برگزار شد، مورد تصویب قرار گرفت و متعاقب آن، سازمان کنفرانس اسلامی، طی انتشار بیانیه‌ای در ۱۲ دسامبر ۱۹۷۳ تمایل خود را مبنی بر تأسیس بانک توسعه اسلامی اعلام داشت. در دومین کنفرانس وزرای اقتصاد کشورهای اسلامی که در جده در سال ۱۹۷۴ برگزار شد، اساسنامه این بانک به تصویب رسید و جلسه افتتاحیه هیأت عامل بانک در ژوئیه سال ۱۹۷۵ در ریاض (عربستان سعودی) برگزار گردید.

۲- نهادهای بانک توسعه اسلامی

بانک توسعه اسلامی به عنوان یک نهاد تخصصی مالی سازمان همکاری کشورهای اسلامی جهت ایفای اهداف و وظایف دارای ارکان و نهادهای مشخصی می‌باشد که این نهادها و کارگزاری‌های خاص در جهت اهداف و وظایف بانک توسعه اسلامی فعالیت می‌نمایند. از جمله این نهادها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۲-۱- شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبارات صادراتی (ICIEC)^۱

اندیشه تأسیس سازمانی با ماهیت بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبارات صادراتی برای کشورهای اسلامی نشأت گرفته از توافقنامه‌ای است که به منظور ترقی، حمایت و ضمانت سرمایه‌گذاری در میان کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی بود. این توافقنامه موجب شد که این کشورها

^۱ - [Http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=52](http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=52)

^۲ - Islamic Corporation for the Insurance of Investments and Export Credit

بتوانند از طریق بانک توسعه اسلامی، سازمانی اسلامی را برای تضمین سرمایه‌گذاری تأسیس کنند.

در شهر استانبول در ماه صفر سال ۱۴۰۵ هجری (نوامبر ۱۹۸۴) جلسه‌ای برگزار شد و از کلیه اعضای بانک توسعه اسلامی تقاضا گردید که امکانات لازم را برای بنا نهادن طرح ضمانت اعتبارات صادراتی برای کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی فراهم کند. این حرکت از نخستین مراحل برپایی نشست سازمان برای همکاری تجاری و اقتصادی بود این امر به گونه‌ای بود که کلیه فعالیت‌های این سازمان برای عمل به تعهدات خود در راستای انطباق با شرع باشد.^۱ در شانزدهمین گردهمایی سالانه بانک توسعه اسلامی که در کشور لیبی در شعبان سال ۱۴۱۲ هجری (فوریه ۱۹۹۲) تشکیل شد، هیأت مدیره بانک توسعه اسلامی بند مربوط به توافقنامه همکاری اسلامی در ارتباط با بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبارات صادراتی را تأیید کرد.^۲ در چهارم محرم ۱۴۱۳ هجری (۴ جولای ۱۹۹۲)، بیست و هشت کشور عضو بانک توسعه اسلامی، مواد توافقنامه را امضا کردند و در حال حاضر، با ورود دو کشور دیگر، تعداد کشورهای عضو این سازمان به ۳۰ کشور رسیده است. شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبارات صادراتی یکی از شرکت‌های فرعی و وابسته به بانک توسعه اسلامی است. این مؤسسه در اول آگوست ۱۹۹۴ به عنوان یک شرکت بین‌المللی با ماهیت کاملاً حقوقی تأسیس شد. این شرکت فعالیت خود را در جولای ۱۹۹۵ از دفتر مرکزی خود واقع در شهر جده در کشور عربستان آغاز کرد.^۳

هدف شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبارات صادراتی که در اساسنامه آن آمده است. حمایت از مبادلات تجاری و سرمایه‌گذاری کشورهای اسلامی می‌باشد.^۴ شرکت مزبور برای رسیدن به این هدف راه‌های ذیل را با در نظر گرفتن اصول شریعت تدارک دیده است:

^۱- [Http://www.iciec.com/irj/portal/anonymous/iciec_background_en](http://www.iciec.com/irj/portal/anonymous/iciec_background_en)

^۲- [Http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous](http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous)

^۳- [Http://www.iciec.com/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://3e78d1a71068523](http://www.iciec.com/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://3e78d1a71068523)

^۴- [Http://www.dolat.ir/Nsit/Ful/Story/News/?Serv=192327](http://www.dolat.ir/Nsit/Ful/Story/News/?Serv=192327)

۱- بیمه یا بیمه اتکایی سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو در مقابل خطرات سیاسی، موانع انتقال ارز، جنگ و ناآرامی‌های اجتماعی.

۲- بیمه یا بیمه اتکایی تضمین صادرات در مقابل خطرات تجاری و غیرتجاری.

۲-۱- شرکت اسلامی برای توسعه بخش خصوصی (ICD)^۱

هدف از ایجاد این شرکت به عنوان یکی از نهادهای وابسته به گروه بانک توسعه اسلامی، شناسایی فرصت‌های بخش خصوصی است که بتواند به عنوان موتور رشد عمل نماید، همچنین یکی دیگر از اهداف این شرکت شامل ارائه حیطه گسترده‌ای از محصولات و خدمات مالی سودآور، تجهیز منابع مالی اضافی برای بخش خصوصی در کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی، تشویق توسعه بازارهای سرمایه‌ای و مالی اسلامی و نهایتاً تبدیل شدن به یک نهاد مالی چند جانبه اسلامی، برای توسعه بخش خصوصی در تکمیل نقش بانک توسعه اسلامی از طریق توسعه و پیشبرد بخش خصوصی به عنوان موتور رشد و کامیابی اختصاصی است. در حال حاضر سهامداران شرکت اسلامی برای توسعه بخش خصوصی ۴۴ کشور عضو بانک توسعه اسلامی به همراه نهادهای مالی عمومی از جمله شرکت سرمایه‌گذاری خارجی ایران، بانک کشاورزی و بانک ملی ایران، صندوق سرمایه‌گذاری عمومی سعودی (عربستان) و بانک ملی الجزایر می‌باشد.^۲

۲-۲- صندوق زیربنایی بانک توسعه اسلامی

صندوق زیر بنایی بانک توسعه اسلامی، نخستین ابزار سرمایه‌گذاری خصوصی در نوع خود است که به منظور تمرکز و تأکید و توسعه زیربنایی در ۵۵ کشور عضو، در کشور بحرین تأسیس گردیده است. صندوق مورد نظر از دو نهاد مدیریتی برخوردار است:

۱- شرکت مدیریت سیاست‌ها، برنامه کسب درآمد^۳ ۲ - مشارکت بازارهای در حال ظهور^۴
شایان ذکر است صندوق، یک دفتر منطقه‌ای در دارالسلام (تانزانیا) دارد و از یک ساختار منحصر به فرد برخوردار است که شامل یک نهاد فراملی همچون بانک توسعه اسلامی است و

^۱- Islamic Corporation for the Development of the Private Sector

^۲- [Http://www.icd-idb.com/irj/portal/anonymous?guest_user=icd_en](http://www.icd-idb.com/irj/portal/anonymous?guest_user=icd_en)

^۳- Policy Management Company (PMC)

^۴- Emerging Markets Partnership (EMP)

نقش یک ضامن و تشویق کننده را برای صندوق ایفا می‌نماید. اهداف استراتژیک صندوق عبارتند از افزایش حجم سرمایه گذاری در دراز مدت و پیشبرد و ارتقاء توسعه و افزایش سرمایه در منطقه.

۲-۳- مؤسسه آموزش و تحقیقات اسلامی (IRTI)^۱

مؤسسه تحقیقات و آموزش اسلامی در جایگاه بازوی آموزشی و تحقیقاتی بانک توسعه اسلامی و با توجه به نیاز تمرکز تحقیقات پراکنده در زمینه های اقتصاد و مالیه اسلامی و گسترش آنها با رویکردی کاربردی، در سال ۱۹۸۱ میلادی تأسیس شد. این مؤسسه در طول بیش از سه دهه فعالیت‌های مستمر به صورت انجام تحقیقات در زمینه‌های اقتصاد و بانکداری اسلامی، ارائه خدمات مشاوره‌ای اقتصادی و بانکداری، برگزاری سمینارهای علمی، انتشار کتب و مطالب سودمند و با بهره‌گیری از محققین برتر داخلی و خارجی، گام‌های مهمی را در اشاعه این مهم برداشته است.

۲-۴- دفتر همکاری های فنی (TCO)

هدف از تشکیل این دفتر ترویج همکاری‌های فنی، تبادل و بسیج نیروی انسانی و دانش فنی، تطبیق ظرفیت‌های موجود با ظرفیت‌های مطلوب و ارتقای نقش سازمان های غیر دولتی در کشورهای عضو می باشد.^۲ این دفتر از دو بخش تشکیل شده است:

۱- برنامه همکاری‌های فنی که به منظور ترویج، ارتقاء و توسعه منابع انسانی طراحی گردیده است.

۲- سازمان‌های غیردولتی و زنان فعال در توسعه (sNGO/ WID^۳) به منظور کمک به گروه‌های فقیر و محروم کشورهای عضو در پاسخ به نیازها بنحو مطلوب و همچنین توسعه سیاست‌های بانک در کمک به زنان در شرکت و بهره‌وری از مراحل توسعه اجتماعی و اقتصادی.^۴

^۱-Islamic Research and Training Institute

^۲- [Http://www.tarabaranmag.ir/viewarticle.aspx?ArticleId=353](http://www.tarabaranmag.ir/viewarticle.aspx?ArticleId=353)

^۳- Women Islamic Development

^۴- [Http://www.npsnfs.com/Default.aspx?tabid=1042334](http://www.npsnfs.com/Default.aspx?tabid=1042334)

۲-۵- شرکت اسلامی بین‌المللی مالی تجاری (ITFC)^۱

بانک توسعه اسلامی در سی امین نشست سالانه خود که در تاریخ ۲۴/۶/۲۰۰۵ در کشور مالزی برگزار گردید تصمیم به ادغام برنامه های تأمین مالی تجاری خود و تأسیس شرکت مستقلی تحت عنوان "شرکت اسلامی بین‌المللی مالی تجاری" (ITFC) گرفت و شرکت موصوف با هدف ارتقاء و گسترش تأمین مالی تجاری و افزایش اثرات توسعه ای تأمین مالی تجاری بین کشورهای عضو شروع به فعالیت نمود. شیوه‌های تأمین مالی شرکت اسلامی بین‌المللی مالی تجاری:

الف) تأمین مالی کوتاه مدت به صورت مستقیم

ب) اعطای خط اعتباری به بانک‌ها و مؤسسات مالی کشورهای عضو^۲

۲-۶- بنیاد جهانی وقف (WWF)

بنیاد جهانی وقف^۳ توسط بانک توسعه اسلامی در سال ۱۴۲۲ هجری قمری مقارن با ۲۰۰۱ میلادی در همکاری با سازمان های اوقاف، سازمان‌های دولتی، سازمان های غیردولتی و نهادهای خیریه تأسیس گردید.^۴ این بنیاد در راستای تحکیم مؤسسه اسلامی وقف و تقویت آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع ایجاد شده است. از اهداف بنیاد جهانی وقف می توان به مبارزه با فقر، ارائه کمک‌های رفاهی در قالب کالا و خدمات، کمک و همیاری به دانشجویان و ... اشاره کرد.

۳-۷- اعضای بانک توسعه اسلامی

در حال حاضر اعضای بانک توسعه اسلامی متشکل از ۵۶ کشور اسلامی است.^۵ و اکثر

^۱- International Islamic Trade Finance Corporation

^۲- [Http://www.investiniran.ir/fa/universalbank/ldb/islamicbank/icd](http://www.investiniran.ir/fa/universalbank/ldb/islamicbank/icd)

^۳- World waqf foundation (wwf)

^۴- [Http://www.worldwaqf.org/irj/portal/anonymous?guest_user=wwf_en](http://www.worldwaqf.org/irj/portal/anonymous?guest_user=wwf_en)

^۵- کشورهای آذربایجان، اردن، افغانستان، آلبانی، امارات، اندونزی، ازبکستان، اوگاندا، ایران، پاکستان، بحرین، برونتی، بنگلادش، بنین، بورکینافاسو، ترکمنستان، ترکیه، چاد، الجزایر، گابن، کامرون، کومور، ساحل عاج، جیبوتی، مصر، گامبیا، گینه، گینه بیسائو، عراق، قزاقستان، کویت، قرقیزستان، لبنان، لیبی، مالزی، مالدیو، مالی، موریتانی، مراکش، موزامبیک، نیجر، نیجریه، عمان، فلسطین، قطر، عربستان، سنگال، سوریه، سومالی، سیرالئون، سودان، سورینام، تاجیکستان، توگو، تونس و یمن ۵۶ کشور عضو بانک توسعه اسلامی هستند.

اعضای این بانک عمدتاً در دو قاره آسیا و آفریقا قرار دارند ولی از قاره آمریکا و اروپا نیز کشورهایی در این بانک عضویت دارند. قلمرو جغرافیایی آن فراتر از یک منطقه خاص جغرافیایی است، اما ماهیت آن شبیه به بانک های عمران منطقه ای است. کشور عربستان سعودی با دارا بودن مهمترین اماکن مقدسه اسلامی (مکه مکرمه و مدینه منوره) و با در نظر داشتن اینکه ثروتمندترین کشور اسلامی می باشد. سهم زیادی در تأسیس این بانک دارد و میزبان ادارات و تشکیلات آن است.^۱ شرط اصلی عضویت در بانک توسعه اسلامی مطابق با سند مؤسس، عضویت در سازمان همکاری اسلامی، پذیره نویسی سرمایه بانک و موافقت اعضای مجمع عمومی سازمان همکاری اسلامی است.^۲

۴-۷- ارتباط بانک توسعه اسلامی با دیگر نهادها

۴-۱- بانک جهانی

بانک جهانی یا گروه بانک جهانی^۳ از چهار نهاد بانک بین المللی ترمیم و توسعه^۴، بنگاه مالی بین المللی^۵، موسسه توسعه بین المللی^۶ و آژانس ضمانت چند جانبه سرمایه گذاری^۷ تشکیل شده است که هدف مشترک این چهار نهاد «کوشش در جهت کاهش فقر در جهان از طریق تقویت اقتصاد کشورهای فقیر می باشد. بدین منظور سعی در اصلاح استاندارد زندگی مردم از طریق توسعه و رشد اقتصادی آنها دارند»^۸ و از این جهت به نظر می رسد که گروه بانک جهانی و بانک توسعه اسلامی تا حدود بسیار زیادی دارای اهداف مشترکی هستند. از همین رو در ۱۴ اکتبر ۲۰۱۲ بانک جهانی و بانک توسعه اسلامی یادداشت تفاهمی را به منظور تنظیم چارچوبی برای همکاری بین دوطرفه حمایت برای تلاش های جهانی، منطقه ای و ملی در توسعه اقتصاد اسلامی به امضاء رساندند که این یادداشت تفاهم اصول زیر را مورد پذیرش قرار داده است:

^۱- [Http://www.spac.ir/negah/45/files/html/-pages/chapter1-o25.htm](http://www.spac.ir/negah/45/files/html/-pages/chapter1-o25.htm).

^۲- Art.3(1,2).Agreement Establishing The Islamic Development Bank

^۳-World Bank Group (WBG)

^۴-International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)

^۵-International Development Association (IDA)

^۶-International Finance Corporation

^۷-Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA)

^۸-تقی زاده انصاری، حقوق سازمان های بین المللی، ص ۲۱۹

۱. به اشتراک‌گذاری دانش برای شناسایی و انتشار شیوه‌های سالم در صنعت خدمات اقتصادی اسلامی؛
۲. بارور ساختن موازی ایده‌هایی که منجر به توسعه اقتصاد اسلامی که برای گستره رشد، بهره‌وری و اقتصاد بسیار مهم است؛
۳. تشویق تحقیقات و ترویج آگاهی در چارچوب مدیریت ریسک مناسب بطور خاص برای مؤسسات مالی اسلامی و به طور عام برای صنعت مالی اسلامی؛
۴. ظرفیت‌سازی در صنعت خدمات مالی اسلامی با نظر به تقویت ثبات مالی و ارتقای دسترسی به خدمات مالی اسلامی در بازارهای سراسر جهان.^۱

یادداشت تفاهم فوق میان بانک توسعه اسلامی و بانک جهانی از این جهت دارای اهمیت است که حرکتی نوین میان یک نهاد اقتصادی اسلامی و یک نهاد اقتصادی بین‌المللی منعقد شده است و مسلماً با کشف مزایا و منافع این همکاری در طول سال‌های آینده، اقتصاد اسلامی از طریق بانک جهانی و حتی سایر نهادهای اقتصادی غیر اسلامی معرفی و مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

۴-۲- بانک توسعه آسیایی

بانک توسعه آسیایی که مقر آن در فیلیپین می‌باشد به دنبال آن است که منطقه آسیا و اقیانوسیه را به منطقه‌ای عاری از فقر تبدیل نماید. درک این هدف زمانی آسان خواهد شد که بدانیم حدود ۱,۷ میلیارد نفر در این منطقه فقیر هستند و توانایی دسترسی به کالاهای ضروری، خدمات و فرصت‌هایی را که حق هر انسانی می‌باشد، ندارند و از اینرو هدف اصلی بانک توسعه آسیایی از زمان تأسیس آن در سال ۱۹۶۶ کاهش فقر مردم منطقه با هدف قراردادن سرمایه‌گذاری‌های عادلانه از طریق همکاری با کشورهای عضو در حالت توسعه و سایر ذینفع‌ها به حساب می‌آید که از طریق سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، خدمات بهداشتی، سیستم‌های مالی و عمومی دولتی، یا کمک به آماده شدن ملت‌ها برای تأثیر تغییر آب و هوا و یا مدیریت بهتر منابع

^۱-Memorandum of Understanding on Islamic Finance, 2012.

طبیعی صورت می‌پذیرد.^۱

آنچه مسلم است هدف بانک توسعه آسیایی در غایت خود همان هدفی است که بانک توسعه اسلامی به دنبال آن است، بنابراین نه تنها همکاری این دو نهاد اقتصادی گریز ناپذیر می‌باشد بلکه به دلیل آنکه یازده کشور آسیایی^۲ در هر دو سازمان به صورت مشترک عضو می‌باشند، همکاری آن‌ها منجر به تسریع فرآیند توسعه کشورهای عضو می‌گردد. خوشبختانه بانک توسعه آسیایی و بانک توسعه اسلامی با درک امتیازات مثبتی که همکاری این دو نهاد به همراه دارد تاکنون اقدامات مثبتی را در راستای همکاری‌های دو جانبه آغاز کرده اند که از آن جمله می‌توان به امضا توافقنامه مالی که به آن‌ها این امکان را می‌دهد که با یکدیگر بر روی پروژه‌هایی در کشورهای عضو مشترک همکاری نمایند^۳ که به موجب آن هر دو نهاد به ارایه مبلغی معادل ۲ میلیارد دلار در طول سه سال آینده برای تأمین مالی پروژه‌ها در کشورهای مشترک عضو خود توافق کردند.

همچنین راه اندازی اولین صندوق آسیایی برای زیرساخت‌های اسلامی توسط بانک توسعه آسیایی و بانک توسعه اسلامی در زمره دیگر فعالیت‌های مشترک این دو نهاد به حساب می‌آید که به موجب آن کشورهای عضو مشترک مبلغ پانصد میلیون دلار مطابق با شریعت اسلامی می‌توانند از طریق سهام سرمایه گذاری کنند و در صورت لزوم از صندوق استقراض کنند.^۴ اگرچه همکاری‌های بانک توسعه آسیایی و بانک توسعه اسلامی در ابتدای راه قرار دارد، لکن اهداف مشترک این دو نهاد اقتصادی از یکسو و وجود کشورهای عضو مشترک - که امکان افزایش آن‌ها نیز وجود دارد- از سوی دیگر بر لزوم تقویت همکاری میان این دو نهاد می‌افزاید و در آینده شاهد فعالیت‌های مشترک بیشتری از این دو نهاد خواهیم بود.

^۱-[Http://www.adb.org/about/overview](http://www.adb.org/about/overview).

^۲- این کشورها عبارتند از: افغانستان، آذربایجان، بنگلادش، اندونزی، قزاقستان، قرقیزستان، مالدیو، پاکستان، تاجیکستان، ترکمنستان، وازبکستان؛

^۳-[Http://www.adb.org/news/asian-development-bank-and-islamic-development-bank-sign-landmark-4-billion-cofinancing-agreeme](http://www.adb.org/news/asian-development-bank-and-islamic-development-bank-sign-landmark-4-billion-cofinancing-agreeme)

^۴-[Http://www.adb.org/news/adb-islamic-development-bank-set-shariah-compliant-infrastructure-fund](http://www.adb.org/news/adb-islamic-development-bank-set-shariah-compliant-infrastructure-fund)

۵-۷- فعالیت‌های بانک توسعه اسلامی

۱- فعالیت‌های اقتصادی

آنچه مسلم است بانک توسعه اسلامی بزرگترین نهاد تجاری و اقتصادی جهان اسلام به حساب می‌آید. با توجه به ماهیت بانک و در راستای اهداف آن، عمده فعالیت‌های آن را فعالیت‌های اقتصادی در بر می‌گیرد بطوریکه در ماده ۱ اساسنامه بانک، هدف از تأسیس چنین نهادی «ترویج توسعه اقتصادی و پیشرفت اجتماعی کشورهای عضو و جوامع مسلمان به صورت جداگانه و جمعی مطابق با اصول شریعت»^۱ یاد شده است. به منظور تحقق بخشیدن به اهداف اساسنامه، مهم‌ترین فعالیت‌های بانک توسعه اسلامی پیرامون «تجهیز منابع، تأمین مالی بخش‌های دولتی و خصوصی، سرمایه‌گذاری، تأمین منابع مالی برای تجارت، خدمات بیمه، خدمات اطلاع‌رسانی (در زمینه امور مال)، تحقیق و آموزش پیرامون اقتصاد و بانکداری اسلامی، کمک‌های فنی به منظور ظرفیت‌سازی در کشورهای عضو، همکاری‌های فنی در میان کشورهای عضو، و کمک برای تسویه بدهی و کمک‌های ضروری» شکل گرفته است.

برای تحقق اهداف مندرج در اساسنامه و در راستای فعالیت‌های مذکور، بانک توسعه اسلامی اقدام به تأسیس نهادهای تخصصی مختلفی نموده است که شرح آنها گذشت. اما فعالیت‌های اقتصادی بانک توسعه اسلامی تنها محدود به تأسیس چند نهاد تخصصی نشده است بلکه برنامه‌های دیگری را نیز برای بهبود وضعیت اقتصادی کشورهای عضو در نظر گرفته است که بارزترین و شاخص‌ترین برنامه بانک در این زمینه، «استراتژی مشارکت کشورهای عضو»^۲ است.

استراتژی مشارکت کشورهای عضو که در سال ۲۰۱۰ معرفی گردید، نتیجه اصلاحاتی است که در دستور کار بانک توسعه اسلامی صورت پذیرفته است. این برنامه ابزار اصلی بانک پس از اصلاحات مدل اقتصادی گروه بانک توسعه اسلامی به حساب می‌آید و مظهر سه اصل اجرایی «پیش فعال بودن»^۳، «شمولیت داشتن»^۴ و «اولویت بندی»^۵ است؛ پیش فعال بودن به معنای آن است

^۱- Agreement Establishing the Islamic Development Bank, 1974, Article 1;

^۲-The Member Country Partnership Strategy (MCPS)

^۳-Pro-Activeness

^۴-Inclusiveness

^۵-Prioritization

که پیش از آنکه مشتریان بخواهند برای انجام فعالیت‌های خود به بانک مراجعه نمایند، بانک به مشتریان مراجعه می‌کند. شمولیت داشتن یعنی به دنبال حمایت و همکاری با همه ذینفعان و نه فقط حمایت و همکاری از موجودیت‌های خاص، و اولویت‌بندی به مفهوم تخصیص منابع در دسترس به نیازهای فوری و در اولویت کشورهای عضو می‌باشد.^۱

استراتژی مشارکت از یکسو فعالیت‌های گروه بانک توسعه اسلامی - از جمله بانک توسعه اسلامی - در کشورهای عضو خود را در یک دوره میان مدت (۳ - ۵ سال) هدایت می‌کند و از سوی دیگر به عنوان ابزار تأمین مالی برای کشورهای عضو عمل می‌نماید. همچنین در تلاش برای ترویج همکاری‌های متقابل سودمند میان کشورهای عضو است از جمله انتقال تکنولوژی، سرمایه‌گذاری‌های مرزی، مبادلات تجاری، به اشتراک‌گذاری تجارب کشورها و غیره که در مجموع به عنوان «ارتباط معکوس»^۲ شناخته شده است.^۳

به عنوان یکی از تعهدات بانک توسعه اسلامی، استراتژی مشارکت کشورهای عضو قصد دارد با تقویت نتایج همکاری و توسعه ناشی از هماهنگی با اولویت‌های کشورهای عضو با گروه بانک توسعه اسلامی دورنما و ظرفیت‌های این کشورها را تا سال ۲۰۲۰ مشخص نماید که از این طریق، بانک توسعه اسلامی قادر است برای ایجاد مشارکت راهبردی و دیگر طرح‌های مشترک با بسیاری از شرکای توسعه یافته اقدام نماید.^۴ استراتژی مشارکت کشورهای عضو در دو مرحله شکل می‌گیرد:

در قدم اول، این برنامه با تدوین یک طرح مفهومی که از اهمیت چارچوب استراتژی مشارکت کشورهای عضو در بیان نیازهای کشور عضو دفاع می‌کند، شروع می‌شود؛ تشخیص وضعیت توسعه کشور عضو و برنامه‌های آینده؛ اندازه‌گیری استراتژی‌های توسعه و برنامه‌های دولت؛ بررسی درس‌های آموخته شده از تجربه خود بانک توسعه اسلامی؛ و پیشنهاد مناطق پشتیبانی برای مداخله در آینده توسط گروه بانک توسعه اسلامی؛ از جمله مسائلی هستند که در

^۱<http://www.isdb.org/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07>

^۲.Reverse Linkages (RL)

^۳.<http://www.isdb.org/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07>

^۴.<http://www.isdb.org/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07>

مرحله اول مطرح می‌شوند.

قدم دوم در این فرآیند، زمینه بازدید برای رایزنی با مجموعه‌ای از ذینفعان از جمله دولت، جامعه مدنی، بخش خصوصی و شرکای توسعه و آماده‌سازی استراتژی پس از آن می‌باشد.^۱

۲-۵- فعالیت‌های حقوقی و سیاسی

با توجه به این که در این تحقیق به قدر کفایت از فعالیت‌های حقوقی بانک توسعه اسلامی سخن گفته شده است در خصوص این نوع از فعالیت‌ها تنها به همین نکته اشاره می‌کنیم که بانک توسعه اسلامی به عنوان یک سازمان بین‌المللی اقتصادی دارای شخصیت حقوقی مستقلی می‌باشد که مطابق با سند مؤسس خود^۲ اهلیت انجام کارهای ذیل را دارد:

- انعقاد قرارداد؛
- مالکیت اموال منقول و غیر منقول؛
- انجام رویه‌های حقوقی و قضایی؛
- انجام داوری در حل و فصل اختلافات بین‌المللی.

اما در خصوص فعالیت‌های سیاسی باید به این نکته اشاره کرد که از آنجایی که ممکن است فعالیت‌های سیاسی بر ابعاد مختلف فعالیت‌های بانک اعم از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی تأثیرگذار باشد، در سند مؤسس بانک این نوع از فعالیت‌ها به صورت مطلق ممنوع اعلام شده است بطوریکه ماده ۳۷ آن در سه بند این ممنوعیت را اعلام داشته است:

« بانک نباید هیچگونه وام و یا دارایی را که ممکن است در هر شکلی از تبعیض، محدودیت یا دیگر اشکال مغایر با اهداف بانک صرف شود را پذیرا باشد.»

^۱. [Http://www.isdb.org/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07](http://www.isdb.org/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07)

لازم به ذکر است که تاکنون بانک توسعه اسلامی ۹ برنامه استراتژی مشارکت کشورهای عضو در ترکیه، اندونزی، مالی، اوگاندا، موریتانی، پاکستان، قزاقستان، سنگال، و مراکش آماده کرده است و ده استراتژی مشارکت دیگر در حال آماده‌سازی می‌باشد؛

^۲. Agreement Establishing the Islamic Development Bank, 1974, Article 51;

«بانک، رئیس بانک، معاون رئیس بانک، مدیران اجرایی، خدمه و کارکنان بانک، نباید در امور سیاسی هیچ یک از کشورهای عضو مداخله نموده و نباید در تصمیمات سیاسی کشورهای عضو، تحت تأثیر قرار بگیرند. تنها ملاحظات اقتصادی باید در تصمیمات بانک وجود داشته باشد. این ملاحظات باید در راستای دستیابی و اجرای اهداف و وظایف بانک، تحقق یابند.»

«رئیس، معاون رئیس، خدمه و کارکنان بانک در صورت غیاب مافوق خود، باید وظایف خود را بطور کامل نسبت به بانک انجام داده و خلاف آن را انجام ندهند. هر عضو بانک باید به وجهی بین‌المللی این وظیفه و تکلیف احترام گذاشته و باید از هرگونه تلاش برای تأثیرگذاری برانجام وظایف، خودداری کند.»^۱

یکی دیگر از فعالیت‌های مهم حقوقی بانک توسعه اسلامی انجام داوری در حل و فصل اختلافات بین‌المللی فی مابین بانک و اعضای آن می‌باشد. بانک توسعه اسلامی نیز در ماده ۶۴ سند تأسیسی خویش به بیان داوری پرداخته است. چنان چه فی ما بین بانک توسعه اسلامی و اعضای بانک، پس از پذیرش قطعنامه‌ی انفساخ عملیات بانکی اختلافی حاصل شود این اختلاف طبق سند تأسیسی بانک قابل ارجاع به داوری است. اختلافات بانک توسعه اسلامی با کشور مورد اختلاف در هیأت سه نفره داوری خواهد شد. یکی از داوران بایستی از سوی بانک توسعه اسلامی منصوب شود، دیگری توسط کشور طرف اختلاف و سومی نیز توسط رئیس دیوان بین‌المللی دادگستری انتخاب گردد. رأی داوران قطعی و لازم‌الاجرا است.

۶- جمهوری اسلامی ایران و بانک توسعه اسلامی

جمهوری اسلامی ایران که در حال حاضر با ۸/۲۸٪ سومین سهامدار عمده بانک به حساب می‌آید^۲ در اواخر سال ۱۳۶۶هـ.ق (۱۹۸۸م) به عضویت بانک توسعه اسلامی درآمد و حداقل سهام مورد نیاز جهت عضویت را به میزان ۲/۵ میلیون دینار اسلامی (۲۵۰ سهم) پذیره‌نویسی نمود که باتصویب مجلس و متعاقب آن هیأت عامل بانک مزبور، میزان سهم پذیره‌نویسی شده ایران طی

^۱. Agreement Establishing the Islamic Development Bank, 1974, Article 37;

^۲. <http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://9c2f799fdb05fd8b547aa0e2027b7c9>

البته جمهوری اسلامی ایران تا قبل از سال ۱۳۷۰ چهارمین سهامدار بانک به حساب می‌آمد که در پی افزایش سهام خود در بانک به رتبه سوم صعود کرد؛

چند دوره به ۷۰۰ میلیون دینار اسلامی افزایش یافت. از بدو عضویت تاکنون، جمهوری اسلامی ایران حدود یک میلیارد دلار از تسهیلات اعتباری بانک توسعه اسلامی جهت تأمین مالی پروژه‌های بخش خصوصی و دولتی و همچنین تقریباً حدود ۱/۵ میلیارد دلار نیز از تسهیلات کوتاه مدت (تجاری) در امر صادرات و واردات کالاهای مصرفی، (عمدتاً)، واسطه‌ای و سرمایه‌ای دریافت نموده است. شایان ذکر است در کنار استفاده از تسهیلات اعتباری پروژه‌های تجاری و بانک توسعه اسلامی، کشورمان از سال ۱۳۶۹ تاکنون تقریباً هر سال، یک فقره کمک بلا عوض جهت طرح‌های بخش خصوصی، عمومی (دولتی) نیز عمدتاً در زمینه همچون «نوسازی و بازسازی مدارس، اسکان آوارگان، توسعه تجهیزات آزمایشگاهی، امدادسانی به زلزله زدگان» دریافت نموده است. کشورمان دارای نماینده اقتصادی^۱ در هیأت مدیره اجرایی بانک توسعه اسلامی است و در تصمیم‌گیری‌های بانک حضوری مستمر، ثابت و فعال دارد.

لازم به ذکر است که «اواسط سال ۱۳۷۰ لایحه افزایش سرمایه جمهوری اسلامی ایران در بانک توسعه اسلامی، توسط هیأت دولت تقدیم مجلس شورای اسلامی گردید که باتصویب مجلس و متعاقب آن تصویب هیأت عامل بانک در بهمن ماه ۱۳۷۰ میزان سهام پذیره‌نویسی شده جمهوری اسلامی ایران به ۱۷۷/۵ میلیون دینار اسلامی افزایش یافت» که در حال حاضر این مبلغ از افزایش قابل توجهی برخوردار بوده است. یکی از دستاوردهای مهم بانک توسعه اسلامی برای جمهوری اسلامی ایران، ترغیب بخش دولتی در کمک به گسترش فعالیت‌های بخش خصوصی می‌باشد تا از این طریق کشور بتواند سرمایه‌های خارجی را جذب نماید. با توجه به بیانات مقامات ذریب‌همکاری‌های ایران و بانک توسعه اسلامی عمدتاً در بخش مالی محدود به شرکت‌های دولتی بوده است و بر لزوم توجه به همکاری با بخش خصوصی ایران تأکید شده است.

^۱ - منظور از نماینده اقتصادی کشور ایران در هیأت مدیره اجرایی بانک توسعه اسلامی، وزیر اقتصاد و دارایی و یا نماینده منصوب از طرف وی می‌باشد. شایان ذکر است ذینفع بانک توسعه اسلامی در کشور ایران وزارت اقتصاد و دارایی می‌باشد.

نتیجه گیری

بانک توسعه اسلامی به عنوان یکی از نهادهای تخصصی سازمان همکاری اسلامی بوده که در سال ۱۹۷۴، در دومین کنفرانس وزرای اقتصاد کشورهای اسلامی که در شهر جدّه برگزار شد، اساسنامه این بانک به تصویب رسید و جلسه افتتاحیه هیأت عامل بانک در ژوئیه سال ۱۹۷۵ در ریاض (عربستان سعودی) برگزار گردید و عمده ترین هدف ایجاد آن تقویت توسعه اقتصادی و پیشرفت اجتماعی کشورهای عضو و جوامع مسلمان در کشورهای غیر عضو در انطباق با اصول شریعت مقدس اسلام است.

در چند سال گذشته اقتصاد اسلامی به دلایل مختلفی از جایگاه قابل توجهی در میان کشورهای اسلامی و بعضاً کشورهای غیر اسلامی برخوردار شده بطوری که صحبت از حقوق بین الملل اقتصادی اسلامی نیز به میان آمده است. مسلماً بانک توسعه اسلامی به عنوان متولی تدوین و تنظیم سیاست های اقتصادی کشورهای عضو نقش پر رنگی را در این زمینه ایفاء کرده است و همکاری با نهادهای مختلف اقتصادی و غیر اقتصادی در زمینه های مختلف نیز مبین جایگاه برجسته بانک در جامعه جهانی می باشد.

اگرچه سند مؤسس بانک هدف اصلی آن را ترویج توسعه اقتصادی و پیشرفت اجتماعی کشورهای عضو و جوامع مسلمان بیان کرده است، لیکن بانک با تفسیری موسع و کلی از اهداف خود در زمینه های مختلفی از جمله اقتصاد، صنایع، آموزش و پرورش، کشاورزی و غذا، انرژی، علم، فناوری و نوآوری، فناوری اطلاعات و ارتباطات، سلامت، بهداشت و درمان، زیرساخت ها و ... به فعالیت پرداخته است و به نتایج قابل توجهی نیز در این زمینه های دست پیدا کرده است.

بررسی وضعیت کشورهای عضو بانک توسعه اسلامی قبل و بعد از تأسیس بانک نشان دهنده آن است که در اکثر موارد آثار فعالیت های بانک در کشورهای عضو دارای ابعاد مثبتی بوده است و مسلماً با گسترش فعالیت های بانک و تهیه و تدوین برنامه های جدیدی که از سوی بانک به منظور بهبود وضعیت کشورهای عضو صورت می پذیرد - همانند استراتژی کشورهای عضو - قطعاً به گسترش آثار مثبت فعالیت های بانک در کشورهای عضو منتهی می شود. ضمن اینکه شخصیت مجزا و غیر سیاسی بانک توسعه اسلامی نسبت به سازمان همکاری اسلامی که نهادی

سیاسی به حساب می‌آید در کنار مبانی ایدئولوژیک که حاکم بر دیدگاه‌های کلی بانک توسعه می‌باشد به تحلیل مقررات مصوب بانک توسعه اسلامی در مقررات داخلی کشورهای عضو کمک شایانی کرده است و در حقیقت اشتراک ایدئولوژیک میان بانک توسعه اسلامی و کشورهای عضو آن مانع از جبهه‌گیری کشورهای اسلامی در قبال تصمیمات بانک شده است که خود عامل مهمی در موفقیت‌های بانک به حساب می‌آید.

از زمان تأسیس بانک توسعه اسلامی تاکنون نهادها، ارکان و برنامه‌های مختلفی در راستای تحقق اهداف بانک ایجاد شده‌اند که به نظر می‌رسد هر یک از آنها در جایگاه خود و عمل به وظایفی که برای آنها در نظر گرفته شده بود، موفق بوده‌اند. تهیه استراتژی کشورهای عضو و ایجاد دفاتر دروازه در بعضی از کشورهای عضو که دارای موقعیت استراتژیکی هستند نشان دهنده بلوغ بانک توسعه اسلامی می‌باشد که این بانک را از یک نهاد اقتصادی ساکن و اثر پذیر به یک نهاد اقتصادی پویا و اثر گذار تبدیل کرده است که در گذر زمان خود را با وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشورهای عضو وفق می‌دهد و از انعطاف پذیری قابل توجهی برخوردار است.

آنچه مسلم است این است که بانک توسعه اسلامی به عنوان مهم‌ترین نهاد اقتصادی اسلامی در میان سایر نهادهای اقتصادی بین‌المللی و منطقه‌ای از جمله بانک جهانی، سازمان تجارت جهانی، بانک توسعه آفریقایی و بانک توسعه آسیایی نقش قابل توجهی را در توسعه وضعیت اقتصادی کشورهای عضو و جوامع غیرمسلمان در کشورهای غیر عضو ایفاء کرده است که این موفقیت را مرهون دو ویژگی خاص خود که یکی حرکت در چارچوب شریعت اسلام و دیگری عدم تصمیم‌گیری‌های سیاسی می‌باشد و عمل و تعهد اعضای بانک به اصول مندرج در سند مؤسس بانک است. همچنین همپوشانی اهداف بانک با سایر نهادهای اقتصادی موجب تسهیل روند همکاری‌های دو جانبه و چند جانبه میان بانک و این نهادها شده است که خود عاملی مثبت در جهت تسریع بهبود وضعیت کشورهای عضو مشترک در این سازمان‌ها می‌باشد.

به هر حال بانک توسعه اسلامی تاکنون روند رو به رشدی داشته است و فعالیت‌های مثر ثمری را در میان اعضاء خود انجام داده است که دیدگاه‌های مثبت مجمع عمومی سازمان ملل

متحد در مورد بانک توسعه اسلامی که در قطعنامه‌های صادر شده از مجمع نهفته است نشان از این موفقیت دارد.

منابع و مآخذ

۱. تقی زاده انصاری، مصطفی؛ **حقوق سازمانهای بین المللی**؛ تهران، انتشارات نشر قومس، (۱۳۸۰).
۲. بابکر احمد، عثمان؛ **بانکداری اسلامی در عمل**؛ ترجمه: تک روستا، علی، تهران، مجموعه مقالات بانکداری اسلامی، دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۹۰).
3. [Http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=52](http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=52).
4. [Http://www.iciec.com/irj/portal/anonymous/iciec_background_en](http://www.iciec.com/irj/portal/anonymous/iciec_background_en).
5. [Http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous](http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous).
6. [Http://www.iciec.com/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://3e78d1a71068523](http://www.iciec.com/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://3e78d1a71068523).
7. [Http://www.dolat.ir/Nsit/Ful/Story/News/?Serv=192327](http://www.dolat.ir/Nsit/Ful/Story/News/?Serv=192327).
8. [Http://www.icd-idb.com/irj/portal/anonymous?guest_user=icd_en](http://www.icd-idb.com/irj/portal/anonymous?guest_user=icd_en).
9. [Http://www.tarabaranmag.ir/viewarticle.aspx?ArticleId=353](http://www.tarabaranmag.ir/viewarticle.aspx?ArticleId=353).
10. [Http://www.npsnfs.com/Default.aspx?tabid=104210](http://www.npsnfs.com/Default.aspx?tabid=104210).
11. [Http://www.investiniran.ir/fa/universalbank/idb/islamicbank/icd](http://www.investiniran.ir/fa/universalbank/idb/islamicbank/icd)
12. [Http://www.spac.ir/negah/45/files/html/-pages/chapter1-o25.htm](http://www.spac.ir/negah/45/files/html/-pages/chapter1-o25.htm).
13. [Http://www.adb.org/about/overview](http://www.adb.org/about/overview).
14. [Http://www.adb.org/news/asian-development-bank-and-islamic-development-bank-sign-landmark-4-billion-cofinancing-agreeme](http://www.adb.org/news/asian-development-bank-and-islamic-development-bank-sign-landmark-4-billion-cofinancing-agreeme).
15. [Http://www.adb.org/news/adb-islamic-development-bank-set-shariah-compliant-infrastructure-fund](http://www.adb.org/news/adb-islamic-development-bank-set-shariah-compliant-infrastructure-fund).
16. [Http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07](http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07).
17. [Http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07](http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07).
18. [Http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07](http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07).
19. [Http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07](http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://4ffb0a385e36467ec55b1e4a47b48a07).
20. [Http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://9c2f799fdb05fd8b547aa0e2027b7c9](http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://9c2f799fdb05fd8b547aa0e2027b7c9).

